

Activitatea directorului Martin Čulen la Liceul Regal Catolic din Satu Mare (1859-1862)

Dancu Pál

Este cunoscut publicului slovac faptul că personalitatea lui Martin Čulen, compatriot născut în satul Brodské din vestul Slovaciei, este legată de istoria națiunii slovace, a culturii și politicii sale.

Din viața sa sunt mai puțin cunoscute aspectele legate de activitatea sa privind regiunea Sătmarului.

Martin Čulen, preot romano-catolic, directorul liceelor din Banska Bystrica, Kláštor pod Znievom și Levoča, membru fondator al organizației Matica Slovenska, Animatorul Cercului editorial de cărți, al Asociației Sfântul Vojtech, renumit pedagog slovac, autorul primei istorii a literaturii slovace, a fost între anii 1859-1862 directorul Liceului Regal Catolic din Satu Mare-România. Urmașul (continuatorul de drept) al acestui liceu este Colegiul Național "Mihai Eminescu" din Satu Mare.

În 1848 își termină studiile de teologie la Universitatea de Teologie Catolică Pazmanium de la Viena (fondată în anul 1623 de cardinalul Pázmány Péter, arhiepiscop de Strigoniu)¹. La teologie și-a ales ca disciplină secundară matematica. Martin Čulen nu a fost doar un matematician, ci și un luptător al cauzei naționale. S-a alăturat luptei de eliberare a popoarelor încă din anii revoluției pașoptiste.

În decembrie 1848 a fost hirotonisit preot. La Universitatea din Viena a devenit profesor de matematică și fizică. La Viena este inițiatorul și fondatorul unei Biblioteci Slave ce conținea cărți și în limba slovacă. Tot în capitala Imperiului întemeiază un cerc literar slovac, frecventat de tinerii intelectuali slovaci aflați la studii la Viena.

În 1848, participă la Congresul Slavilor de la Praga, la invitația lui Vuk Karadžić, președintele Mișcării Culturale Sârbe, motiv pentru care pe numele lui este emis un mandat de arestare. La 17 noiembrie 1851 este numit profesor de matematică fizică la Gimnaziul (Liceul) din Banská Bystrica.

Anul 1853 este însemnat pentru Martin Čulen, deoarece atunci a obținut titlul de Doctor în Matematică, la Universitatea din Viena cu calificativul „Magna cum laude”². În anul 1854, scrie la Viena, un manual de Aritmetică pentru clasele 1-2 de gimnaziu („Lehrbuch der Arithmetik für die I. und II. Klasse des Untergymnasium”)³. În anul 1856 este numit profesor de matematică la Bratislava, unde activează până în 1859. Aici a fost singurul profesor de naționalitate slovacă din gimnaziu. Čulen, în calitatea sa de preot, împreună cu Jozef Kozáček încă de la mijlocul secolului al XIX-lea a insistat asupra ideii mărturisirii bisericești în limba slovacă.

Între anii 1859-1861 a fost numit director la Liceul Catolic Regesc din Satu Mare (actualmente Colegiul Național "Mihai Eminescu"). Ca director de liceu (gimnaziu) la Satu Mare, a fost de acord cu introducerea limbii române, sprijinindu-l în acest demers pe Petru Bran. În continuare voi prezenta câteva din documentele aflate în Arhiva Episcopiei Romano-Catolice din Satu Mare, referitoare la activitatea lui Martin Čulen în Liceul Regal Catolic.

Prin scrisoarea nr.1692/25.09.1859- (3396), Locotenența Regală îl informează pe Episcopul Haas că în baza deciziei 14031/969 din 16.09.1859 a Ministerului Cultelor și Educației se transferă de la Liceul din Bratislava preotul-profesor Martin Čulen, suportându-se cheltuielile sale de mutare în valoare de 945 de coroane, urmând să primească o remunerare lunară de 300 de coroane. În baza scrisorii 1290/24.08.1859 a Episcopiei, prin care se solicita un cadru didactic competent, Ministerul de resort a desemnat profesorul mai sus numit, obținând acordul în acest sens al conducerii Liceului din Bratislava. Totodată Locotenența Regală cere Episcopiei să acorde noului director, în limita posibilităților, tot sprijinul pentru îndeplinirea sarcinilor școlare.

¹ *Magyar Katolikus Lexikon, Szent István Társulat*, Budapest, 1993.

² Miloš Štilla, *Martin Čulen, pedagog a národný buditeľ*, Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, Bratislava, 1983.

³ Szinyei Merse-Magyarország természettudományi és Matematikai könyvészete, 1472-1875, Athaeneum, Budapest, 1878.

În scrisoarea nr.1692/14.10.1859 - Episcopul Haas anunță Locotenența Regală că Martin Čulen și-a început activitatea.

În scrisoarea nr.1764/10.10.1859, Episcopul Haas îl înștiințează pe Martin Čulen despre confirmarea în postul de director.

Prin scrisoarea Episcopului Haas către Locotenența Regală cu nr.1925/31.10.1859 - pe baza notei 15217 din 08.10.1859 a Locotenenței cu referire la 1692/1859 și 1806/1859, Martin Čulen este confirmat pe postul de director, solicitându-se acordul pentru retribuirea acestuia.

Ministerul Instrucțiunii transmite ordinul 2.952 din 23 septembrie 1859 episcopului Michael Haas, aducându-i la cunoștință seriozitatea cu care se vor susține examenele de bacalaureat, desfășurate în limba germană, oral și scris. Se cere ca episcopul să-i îndemne pe profesori în a găsi metodele cele mai adecvate însușirii limbii germane. Guvernul n-a avut încredere în corpul profesoral, fapt pentru care l-a numit director pe Martin Čulen. În ședința din 2 noiembrie 1859 a impus ca istoria naturii, fizica și matematica să se predea în limba germană, pentru ca liceul să nu-și piardă dreptul de publicitate la Ministerul Instrucțiunii. Martin Čulen a refuzat înscrierea în clasele superioare ale liceului, a elevilor din gimnaziile inferioare din Baia Mare și Carei, pe considerentul că nu cunosc suficient limba germană. A introdus totodată limba germană în corespondența oficială și în întocmirea matricolelor școlare⁴.

În scrisoarea nr. 2421/12.12.1859, Martin Čulen îl informează pe Episcopul Haas că de la preluarea postului de director, din Octombrie a sesizat prin memoriul din noiembrie despre carențele constatate la Liceul din Satu Mare, mai ales faptul că la matematică, fizică, științe naturale nu se folosesc manualele prevăzute în programa școlară prevăzută de Minister. A insistat, simultan cu folosirea cărților în limba maghiară, asupra introducerii manualelor în limba germană, pentru ca elevii să facă față cerințelor bacalaureatului susținut în limba germană.

În scrisoarea nr. 2421/24.12.1859, Episcopul Haas transmite către Locotenența Regală problemele sesizate de Martin Čulen amintind carențele de cunoștințe ale elevilor proveniți din gimnaziile din Carei și Baia Mare.

În scrisoarea nr. 1924/1.11.1859, Martin Čulen mulțumește Episcopului Haas atribuirea sarcinilor sacerdotale în cadrul diecezei.

În locul lui Anton Mayerhold, refractar cauzei naționale române, ajunge astfel director Martin Čulen, care s-a dovedit a fi înțelegător studiului limbii române în liceul sătmărean.

Prin ordinul nr. 15839 din 7 noiembrie 1859, Locotenența Regală comunică prin inspectoratul general Oradea, că ministerul aprobă predarea limbii române ca obiect de studiu începând cu anul școlar 1859-1860. Pe postul de profesor de limba română a fost numit, la 12 octombrie 1859, protopopul Petru Bran.

În articolul „Limba română în gimnaziul din Satu Mare” din revista „Foaia pentru minte, inimă și literatură” cu nr. 38, din octombrie 1859, acesta mulțumește pentru ajutorul acordat de Michael Haas și Martin Čulen pentru introducerea studiului limbii române⁵.

Prin ordinul nr. 58244 din 21 octombrie 1861, emis de Consiliul Locotenențial Regal, liceul catolic din Satu Mare devine mixt, cu limba de predare maghiară și română. Corpul profesoral a protestat împotriva aplicării ordinului, afirmând că numărul mic de elevi români nu justifică acest lucru. Consiliul Locotenențial Regal a emis la 12 februarie 1859 ordinul nr. 75207, prin care reafirmă că limba română este egală cu limba maghiară⁶.

În scrisoarea nr. 1737/2.09.1861, Martin Čulen îl informează pe episcop că diriginții celor patru clase ale ciclului inferior al Liceului constată cu bucurie adaptarea elevilor la noile manuale școlare, în schimb elevii din clasele superioare au dificultăți.

Scrisoarea nr. 1700/7.08.1861 conține Plângerea către Locotenența Regală din partea lui Nagy Vince, directorul școlii elementare catolice din Satu Mare, privind corijența fiului său la limba maghiară și științe naturale la sesiunea de vară a bacalaureatului. Acesta reproșează că fiul său, la gramatica maghiară a uitat în anii de studiu din liceul sătmărean cele însușite la școala elementară, învinovățind pentru aceasta conducerea liceului.

⁴ Lucia Munteanu, Gh.Socolan, *Liceul "Mihai Eminescu" Satu Mare-1634-1994*, Imprimeria de Vest, Oradea, p. 24.

⁵ V. Scurtu, *Petru Bran un luptător al trecutului românesc din Satu Mare*, Tipografia Presa Liberă, Satu Mare, 1939.

⁶ Sarmaságh Géza, *A szatmári kir.katolikus fögimnázium története*, Pázmány sajtó, 1896.

În scrisoarea nr. 1700/5.09.1861, Episcopul Haas scrie către Locotenența Regală că, pe baza notei 46.907, se precizează că plângerea din partea lui Nagy Vince, directorul școlii elementare catolice din Satu Mare, privind corijența fiului său la limba maghiară și științe naturale la sesiunea de vară a bacalaureatului, s-a produs cu mențiunea examinerilor că acesta poate participa la sesiunea din septembrie.

La conducerea liceului sătmărean, se află de doi ani preotul Martin Čulen, care anterior s-a remarcat ca profesor la liceul din Bratislava. Čulen, imediat după numirea sa în funcție la Satu Mare, a sesizat cauza problemelor și, prin devotamentul său a obținut rezultate remarcabile și aici. E adevărat că disciplina și studiul constant impuse de acesta, au avut ca rezultat plecarea, în anul școlar 1859-60, a unor elevi neadaptați la aceste cerințe, dar plecarea acestora a avut un impact pozitiv asupra nivelului educației în instituție. Iar faptul că la sfârșitul anului școlar 1859-60 au plecat din instituție 91 de elevi, se explică prin numărul mare de elevi din anul terminal, respectiv a mutării unora la gimnaziile reformate din Satu Mare și Sighetu Marmăției, aflate în extindere. Răspunzând sesizării că rezultatele la gramatica maghiară a elevilor clasei I lasă de dorit, episcopul afirmă că nu este de mirare, având în vedere numărul mare de elevi veniți din alte instituții de nivel educațional mai modest, precum și a numărului însemnat de elevi având limba maternă română și ruteană. Episcopul constată faptul că școala este așa cum o formează profesorii și că de dascăli calificați și devotați patria maghiară duce cea mai mare lipsă. Chiar și într-un sistem didactic cu lacune, un profesor talentat poate obține rezultate, dar unul lipsit de experiență, nepregătit va fi distructiv chiar și într-un sistem didactic performant. În încheiere, episcopul Haas solicită menținerea în post cel puțin un an a directorului Martin Čulen, laudând activitatea acestuia.

Cercul de lectură și biblioteca tineretului au fost înființate la inițiativa lui Martin Čulen. A solicitat ajutorul guvernului pentru dotarea bibliotecii, organizând totodată colecte publice. La acțiune s-a raliat și avocatul Vajay Károly, devenit peste câteva decenii primarul urbei. Cercul de lectură "Kazinczy Ferenc" a fost înființat cu 48 membri în noiembrie 1861. Martin Čulen a făcut rost de dulapuri pentru bibliotecă⁷.

În timpul șederii la Satu Mare, în 1861, Čulen formulează „Memorandumul Națiunii Slovace”, în 15 puncte care a fost trimis și completat la Martin, la 21 de puncte, apoi înmănat împăratului Franz Iosif. Un loc deosebit de important în aceste puncte formulate de Čulen este ocupat de cererea introducerii limbii slovace în administrație, acolo unde aceștia sunt majoritari, și a învățământului în limba slovacă. Chiar dacă nu a putut fi prezent la Adunarea memorandistă din anul 1861, a trimis acesteia cele 15 cerințe ale națiunii slovace. În înfăptuirea aceleiași concepții a identității naționale pentru națiunea română Martin Čulen l-a ajutat pe colegul său, profesorul Petru Bran. În 1862 este mutat, prin ordin imperial, de la Satu Mare înapoi la Banská Bystrica, unde activează până în 1867⁸.

În anul 1866 este autorul unui manual intitulat „Știința măsurării și aritmetică pentru clasele I, II și III de gimnaziu, clase reale”, apărut la Skalica. Cele două manuale de matematică scrise de Čulen au fost traduse și au stat la baza manualului scris de F. Močnik, utilizat în toate școlile monarhiei, apărând în mai multe ediții⁹.

În 1867 este mutat la Levoča. Anul următor este învinuit de către autorități de trădare pentru formularea punctelor petiției mai sus amintite. Pleacă la Kľaš pod Znievom, devenind directorul Gimnaziului Real Catolic, până la desființarea sa din 1874. În acest an este invitat la Zagreb la deschiderea festivă a Universității, unde ține o prelegere interesantă despre importanța păstrării culturii naționale. Tot cu această ocazie protestează împotriva închiderii gimnaziilor în limba slovacă. În 1875 este obligat să părăsească catedra, devenind preot paroh în localitatea Čaka (Slovacia).

Moare la 23 ianuarie 1894, la Čaka¹⁰.

Pe baza acestor evidențe istorice Paul Dancu, președintele organizației locale a Uniunii Democratice a Slovacilor și Cehilor din România a inițiat proiectul amplasării plăcii memoriale dedicate lui Martin Čulen la Colegiul Național "Mihai Eminescu" din Satu Mare.

⁷ Sarmaságh, *op.cit.*

⁸ Miloš Štilla, *Martin Čulen v dejinach Banskej Bystrice*, 2005, Biskupstvo Banská Bystrica.

⁹ *Matematický ústav Slovenskej Akadémie Vied*, Bratislava,

<http://www.mat.savba.sk/MATEMATICI/matematici.php?cislo=29>

¹⁰ Stanislav Kirschbaum, *A History of Slovakia: The Struggle for Survival*, Palgrave Macmillan, 1995, p. 130-167.

Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România și Colegiul Național "Mihai Eminescu" din Satu Mare au organizat în data de 13.11.2009 festivitatea de dezvăluire a acestei plăci memoriale¹¹.

Bibliografie

Magyar Katolikus Lexikon, Szent István Társulat, Budapest, 1993.

Miloš Štilla, *Martin Čulen, pedagog a národný buditeľ, Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, Bratislava, 1983.*

Szinyei Merse-Magyarország természettudományi és Matematikai könyvészete, 1472-1875, Athaeneum, Budapest, 1878.

Miloš Štilla, *Martin Čulen v dejinách Banskej Bystrice, 2005, Biskupstvo Banská Bystrica.*

Matematický ústav Slovenskej Akadémie Vied, Bratislava.

Stanislav Kirschbaum, *A History of Slovakia: The Struggle for Survival, Palgrave Macmillan, 1995.*

<http://www.mat.savba.sk/MATEMATICI/matematici.php?cislo=29>

Martin Čulen igazgatói tevékenysége a szatmárnémeti Magyar Királyi Katolikus Főgimnázium élén (1859-1862)

Összefoglaló

Martin Čulen, a XIX. századi szlovák nemzeti mozgalom neves képviselője volt. Római katolikus papként a bécsi Pázmáneumban fejezte be tanulmányait, majd a Bécsi Tudományegyetemen szerzett matematika és fizika tanári diplomát. Neves pedagógus volt, több matematikai tankönyv szerzője. Iskolaigazgató volt a besztercebányai, znióvárjai, lőcsei, szatmárnémeti katolikus főgimnáziumokban.

Alapítója volt a Matica Slovenskának és a Szent Adalbert Egyesületnek. Részt vett az 1848-as prágai pánszláv kongresszuson. A tanulmány Martin Čulen szatmárnémeti iskolaigazgatói tevékenységét mutatja be, a feltárt levéltári dokumentumok tükrében. Itt 1859-1862 között működött. Haas Mihály szatmári püspök nagyra értékelte tevékenységét és a Főgimnázium oktatási szintjének emelése érdekében kifejtett erőfeszítéseit. Támogatta Petru Bran román görög-katolikus esperest a román nyelv a Főgimnáziumban való oktatásért kifejtett küzdelmében. Szatmári kortársai az Entwurf által meghatározott oktatási követelményei mögött németesítő szándékot láttak és gáncsoskodtak vele.

Szatmárnémetiből küldte el a Túrocszentmártoni Szlovák Népgyűlés számára a saját változatát a Szlovák Nemzet Memorandumának megfogalmazására. A kiegyezés után részt vett a Zágrabi Egyetem megnyitásán, ahol tiltakozott a szlovák nyelvű főgimnáziumok bezáratása ellen, ami ürügyként szolgált a Matica Slovenska betiltására. Ezután visszavonult a közéletből, csak papi és tudományos tevékenységet folytatott haláláig.

---

¹¹ *Informația Zilei*, 14 noiembrie 2009.